

Finanzas publicas

Entaifer las Trais Lias na poi ditg betg vegnir discurrì d'ina administraziun finanziala statala. Da las expensas publicas per la defensiu da la patria e per las vias tegnevan quint las vischnancas giudizialas (numnada en Surselva cumìn, en Surses cumegn, en Engiadin'Ota cumòn, en Engiadina Bassa e Val Müstair drettüra). Ellas han surpiglià er incumbensas polizialas e giudicativas. Ils affars poverils e la scola vegnivan surlaschads per gronda part a l'iniziativa privata. En ils stadis vischins vegnivan ils custs per incumbensas extraordinarias sco la construcziun da baselgias u da punts «fracziunads», vul dir repartids sin las singulas chasadas.¹

Las expensas internas sa restrenschevan a l'administraziun da las Trais Lias. Cun la «refurma» da l'onn 1603 èn las pajas dals chaus, delegads e scrivants da las lias vegnidas regladas per l'emprima giada cun diarias.² Quests custs relativamain gronds n'han savens gnanc pudì vegnir pajads or da la cassa vida da las lias. I regnava ina mancanza permanente da daner contant, uschia ch'il fittadin da la duana u autras persunas privatas bainstantas emprestavan savens las indemnizaziuns da sesida.³

Il quint da las lias da l'onn 1682/83 serra cun expensas da 4922 rentschs ed entradas ordinarias da 7470 rentschs.⁴ En quella eran però resguardadas mo las entradas da dazi, gia ch'ìls retgavs da las Terras subditas e pajaments da pensiun esters vegnivan repartids directamain a las vischnancas giudizialas.⁵ Las pensiuns u annatas eran tuttavìa entradas nunsegiras, cunquai che lur pajament era dependent da la disposiziun politica da las pussanzas responsablas. Durant la Pasch eterna cun la Frantscha era vegnida empermissa a las Trais Lias ina pensiun annuala da 6000 glivras (var 3000 rentschs); la cunvegna ereditara cun l'Austria l'onn 1518 las garantiva mintg'onn 600 rentschs; ils Capitulats da Milaun davent da l'onn 1639 prevesevan mintg'onn 4500 scudi (var 9000 rentschs). Tiers vegnivan donaziuns – che na culavan er betg regularmain – da Venezia.⁶ 39.01

Pir cun dar a fittanza tut las duanas als spediturs da Cuira a partir dal 17. tschientaner tardiv èn vegnids generads saldos positivs per la cassa da las lias che vegniva manada directamain dals incassaders da dazi. Il tschains da fittanza da 14 000 rentschs n'ha ditg betg midà – presumptivamain pervia da corrupziun –, l'onn 1787 è el dentant vegnì auzà an-

detgamain a 32 000 rentschs. Cunquai ch'ins ha pratigà «gronda spargnusadad», pudevan las entradas da dazi covrir las expensas da las lias.⁷ Surplis èn vegnids generads grazia ad investiziuns intenziunadas tar la «Bank of England» e cun emprests a persunas privatas.⁸

Las entradas da la landfoctia da Maiavilla eran pitschnas, perquai ch'ins stueva reinvestir cuntinuadamain en ils bains, ils stabiliments e las vignas. Er ils uffizis valtellinai furnivan mo entradas modestas, sco ch'ìls quints da las chombras controllads dals sindicats demussan.⁹ Mintgamai in terz da las entradas (multas, patentas, absoluziuns) survegnavan la cassa da las lias, las vischnancas giudizialas ed ils uffizians.

► 34 **Politica ed administraziun** Bler pli decisivas eran perquai las venditas d'uffizis usitadas da las dretgiras autas, cun quella sa segirava l'aristocrazia entradas e raits da relaziuns stabilas.¹⁰

Las Trais Lias n'incassavan naginas taglias da las Terras subditas valtellinaias, ma adossava a lezzas ils custs da l'administraziun territoriala e surtut ils custs da guerra che resultavan bain mo sporadicamain, ma lura tant pli auts. Gia tar l'occupaziun da la Valtellina l'onn 1512 han ellas pretendì da la val ina contribuziun da guerra da 20 000 glivras, pli tard er p.ex. ils custs da las duas Guerras dal chastè da Müsch. ► 36.01 Las grevezzas las pli grondas per la Valtellina n'han dentant betg chaschunà Grischuns, mabain truppas spagnolas, imperialas e franzosas suenter l'onn 1620.¹¹

Igl era chausa dal cussegl da la vallada valtellinaisa da reparter ils custs resultads tranter ils terziers (districts administrativs) e tranter las singulas vischnancas. Las vischnancas da lur vart stuevan incassar las contribuziuns necessarias da la populaziun. La clav da repartiziun dals custs fixada tenor l'uschenumnà «estimo», la stimaziun d'entradas e gudogns, tranter las vischnancas n'è betg sa midada durant l'entira perioda dal domini grischun. Las vischnancas eran percunter sfurzadas d'adattar cuntinuadamain las taxaziuns da la taglia cuntinuadamain a las relaziuns da possess che sa midavan. A las reclamaziuns da lur subdits valtellinai che vegnivan vers la fin dal 18. tschientaner adina pli insistentas han reagì ils Grischuns cun renviar a la pitschna grevezza da taglia en cumparegliaziun cun las landfoctias dals Confederads.¹² 39.02

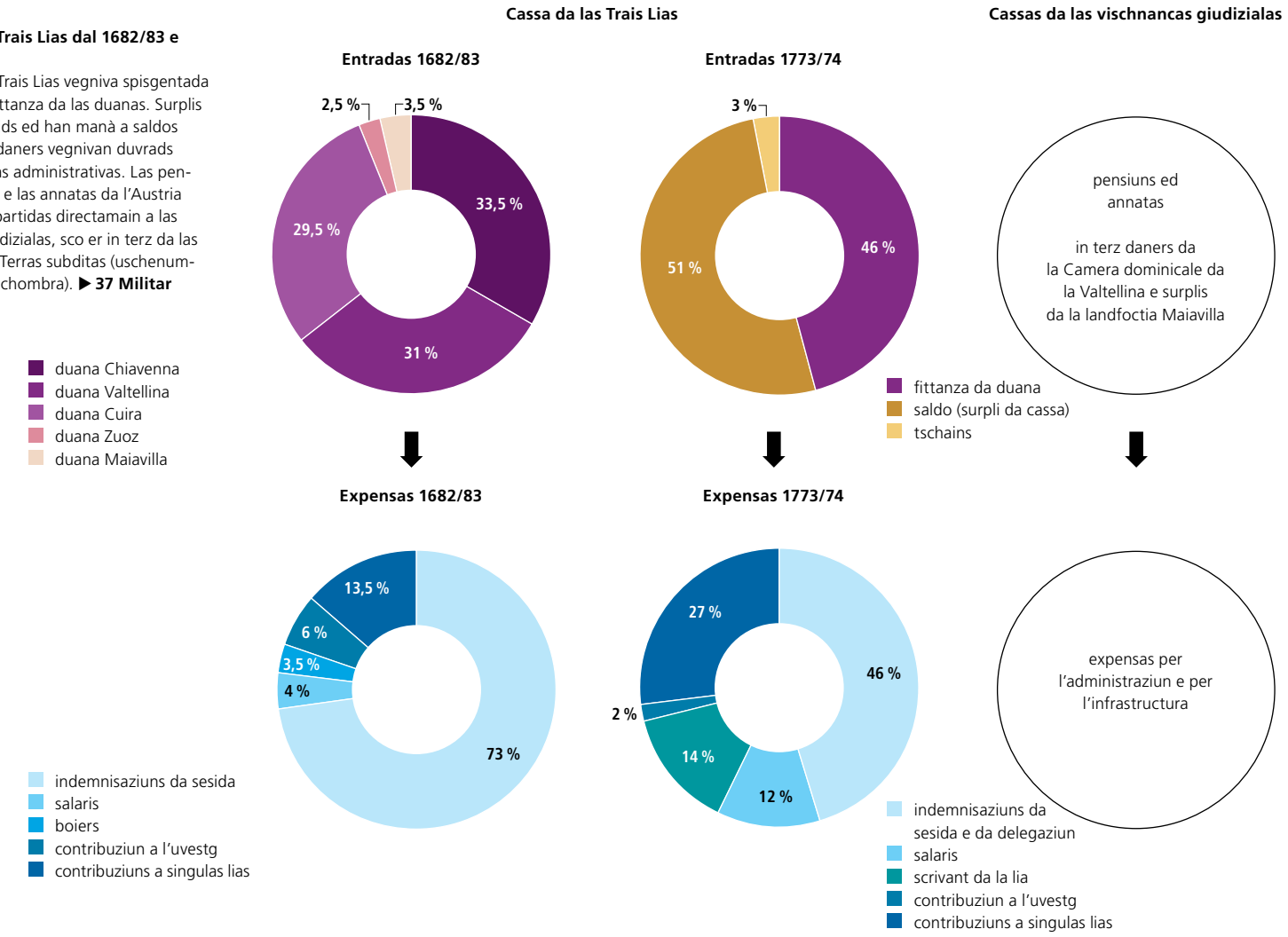

39.06 Chascha da daners da Cuira, enturn l'onn 1600. En quella vegnivan messas en salv munaidas e scrittiras custavilas.

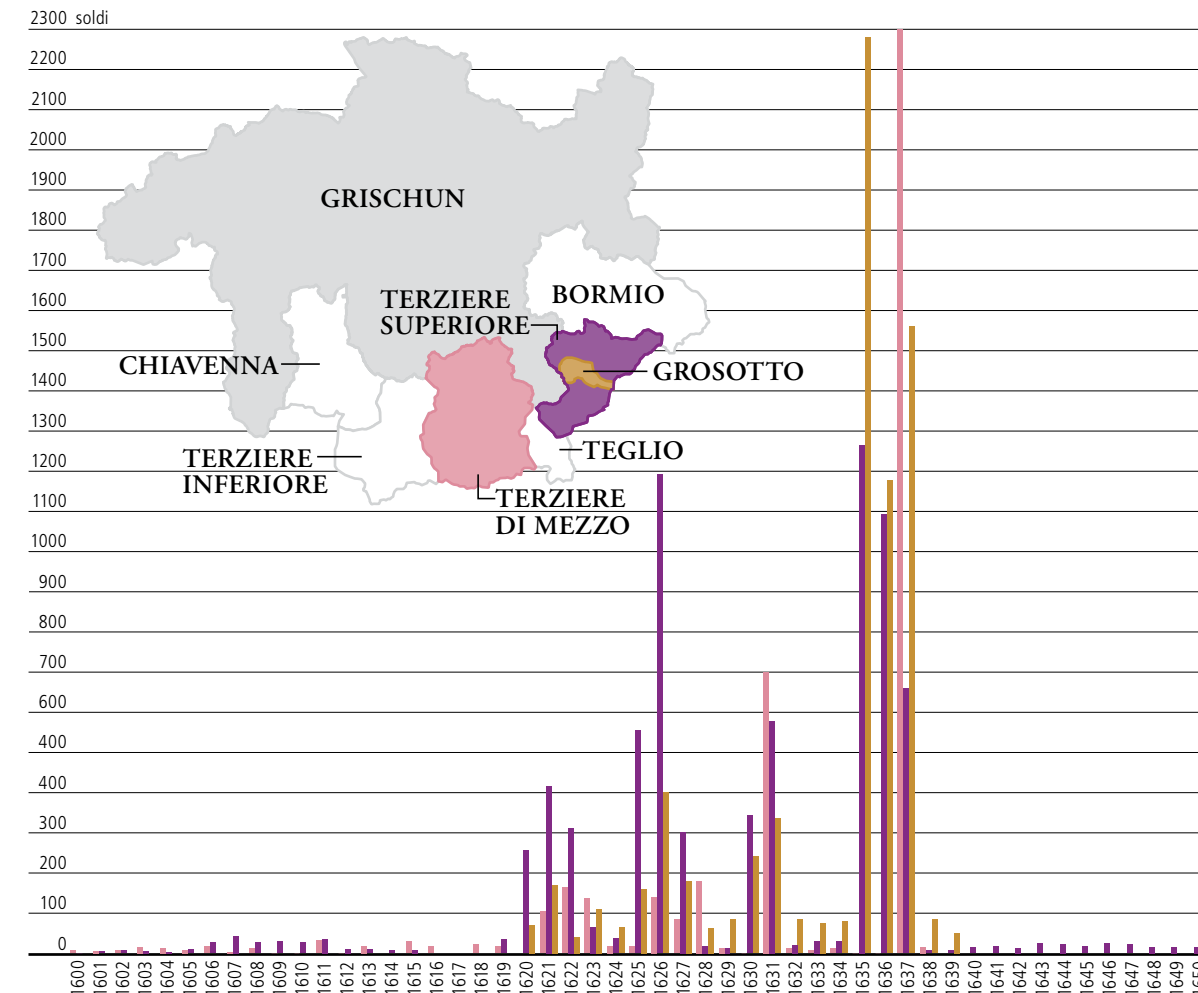
39.07 Extract dal quint administrativ chantunal da l'onn 1856.

Verwaltungs-Rechnung.					
Mehrfach-Rechnung.		Angaben.		Mehrfach-Rechnung.	
Summe	Sp.	Summe	Sp.	Summe	Sp.
11,200	Sp.	I. Saldo-Zins	20	75,000	Sp.
20,000	Sp.	II. Saldo	20	10,000	Sp.
40,000	Sp.	III. Saldo	20	40,000	Sp.
45,000	Sp.	IV. Saldo	20	45,000	Sp.
50,000	Sp.	V. Saldo	20	50,000	Sp.
55,000	Sp.	VI. Saldo	20	55,000	Sp.
60,000	Sp.	VII. Saldo	20	60,000	Sp.
65,000	Sp.	VIII. Saldo	20	65,000	Sp.
70,000	Sp.	IX. Saldo	20	70,000	Sp.
75,000	Sp.	X. Saldo	20	75,000	Sp.
80,000	Sp.	XI. Saldo	20	80,000	Sp.
85,000	Sp.	XII. Saldo	20	85,000	Sp.
90,000	Sp.	XIII. Saldo	20	90,000	Sp.
95,000	Sp.	XIV. Saldo	20	95,000	Sp.
100,000	Sp.	XV. Saldo	20	100,000	Sp.

39.01 **Quints da las Trais Lias dal 1682/83 e 1773/74**
La cassa da las Trais Lias vegniva spisgientada cunzunt da la fittanza da las duanas. Surplis vegnivan investids ed han manà a saldos positivs. Quels daners vegnivan duvrads per incumbensas administrativas. Las pensiuns da Milaun e las annatas da l'Austria vegnivan scumpartidas directamain a las vischnancas giudizialas, sco er in terz da las entradas da las Terras subditas (uschenumnads daners da chombra). ► 37 Militar

39.02 **Stimaziuns da la taglia en la Valtellina, 1600-1650**
En temps normals eran las taxas che las Trais Lias adossavan a la Valtellina sin basa da l'«estimo» per covrir ils custs da l'administraziun grischuna fitg modestas. En egl dat l'augment considerabel durant il temp da las guerras valtellinaias ch'èn seguidas al Murdraretsch en Valtellina, surtut a partir da l'onn 1635 en connex cun l'occupaziun da la Valtellina tras las truppas dal duca da Rohan. L'exempel da Grosotto mussa, sco che la grevezza fiscala purtada dals terziers en parts equalas – inqual giada cun in pitschen retard temporal – è vegnida dada vinavant a las singulas vischnancas.

39 Fin a l'introducciun da taglia directa l'onn 1856 funcziunava l'economia statale grischuna da princip anc tuttina sco en la Republica da l'Ancien Régime. Pir cur ch'ils fatgs da duana sco er ils regals da posta e da sal, che muntavan anc l'onn 1835 a 70 pertschient da las entradas, èn passads a la Confederaziun, hai dà midadas.¹³ Las emprimas entradas da taglia ordinarias (137 800 francs) han servi per covrir il quint d'administraziun da las lias da l'onn 1856, las expensas derivavan cunzunt da renovaziuns da vias sco er dal militar e da la scola. Las expensas totalas èn creschidas l'onn 1864 per l'emprima giada a sur in milliun francs, ils onns 1892 a dus e 1913 a quatter milliuns francs. Ils debits da la construcziun da vias e da viafers han stuì vegnir pajads cun surplis da la Banca chantunala, quai che na reguardava betg il quint administrativ.¹⁴ Tuttina è creschi l'indebitament pervia dals tschains passivs auts ils onns da crisa. Sper il sector vias e construcziuns ha chaschunà il sector da l'educaziun relativamain gronds custs. A partir da l'onn 1895 han gi er las expensas dal nov Departament da l'economia publica effect sin ils custs, entant che las expensas da militar èn sa reducidas proporziunalmain.¹⁵ 39.03

Las finanzas publicas èn sa revegnidas mo plaun suenter las crisas d'economia e da guerra il 20. tschientaner. La situaziun è sa meglierada pir davent dals onns 1960, uschia ch'igl èn vegnids libers meds per la furnaziun, ils fatgs da sanadad ed il sector social. Parallelmain èn sa furnads novs champs d'incumbensas sco la protecziun da l'ambient, la planisaziun dal territori u la protecziun civila. Tras quai èn creschidas er las expensas administrativas, er sch'ellas èn restadas sin in nivel relativamain bass.¹⁶ 39.07

Las entradas da taglia chantunala da las persunas natiralas èn creschidas da bunamain 530 000 francs l'onn 1880 a 9 132 521 francs l'onn 1950 e stgars 350 000 000 francs l'onn 2000.¹⁷ Il schlantsch da l'economia publica a partir da la mesadad dal 19. tschientaner è però sa concentrà sin tschertas regiuns. Gia avant l'avertura cun viafers ed avant il svilup dal turissem existivan megrlas premissas finanzialas en ils circuls da l'Engiadin'Ota u da la Bregaglia. En cumparegliaziun cun quels avevan enturn l'onn 1880 regiuns periferas agriculas sco ils circuls d'Alvaschagn, Avras, Lumnezia u Roveredo ina pitschna forza fiscala. Da la prosperitad grazia al turissem e las obras idraulicas profitavan fin l'onn 1950 surtut ils circuls da Tavau, Claustra, Scanvetg (cun Arosa), Cuira, Trin (cun Flem) u Valragn. Vinavant fiscalmain flavel èn restads ils circuls da Calanca, Val Müstair, Belfort e Surses. Fin l'onn 2000 era la forza fiscala per persuna gronda en l'Engiadin'Ota, a Claustra ed a Tavau, entant che la Stussavgia, Calanca, Brusio e Poschiavo furnavan regiuns fiscalmain flavelas. 39.04

La Constituziun federala da l'onn 1874 cunteneva emprims artitgels da subvenziun, ch'han gulivà las cundiziuns da partenza differents dals chantuns.¹⁸ Surtut en ils secturs da l'agricultura, da las vias e dal traffic public èn passads dapi quella giada plirs tschient milliuns francs al Grischun. Las emprimas subvenziuns chantunales èn vegnidas duvradas per meglieraziuns e construcziuns da rempars, lura per scolas communalas ed il sustegn dals paupers.¹⁹ La situaziun dramatica en pitschens vitgs agrars ► 40.02 ha manà l'onn 1958 a l'introducciun da la gulivaziun da finanzas intercomunala.²⁰ Per quel scopo è la forza fiscala da las vischnancas vegnida classifigada a partir da l'onn 1993 en tschintg classes da forza finanziaria, il fond da gulivaziun cumpigliava 20 milliuns francs.

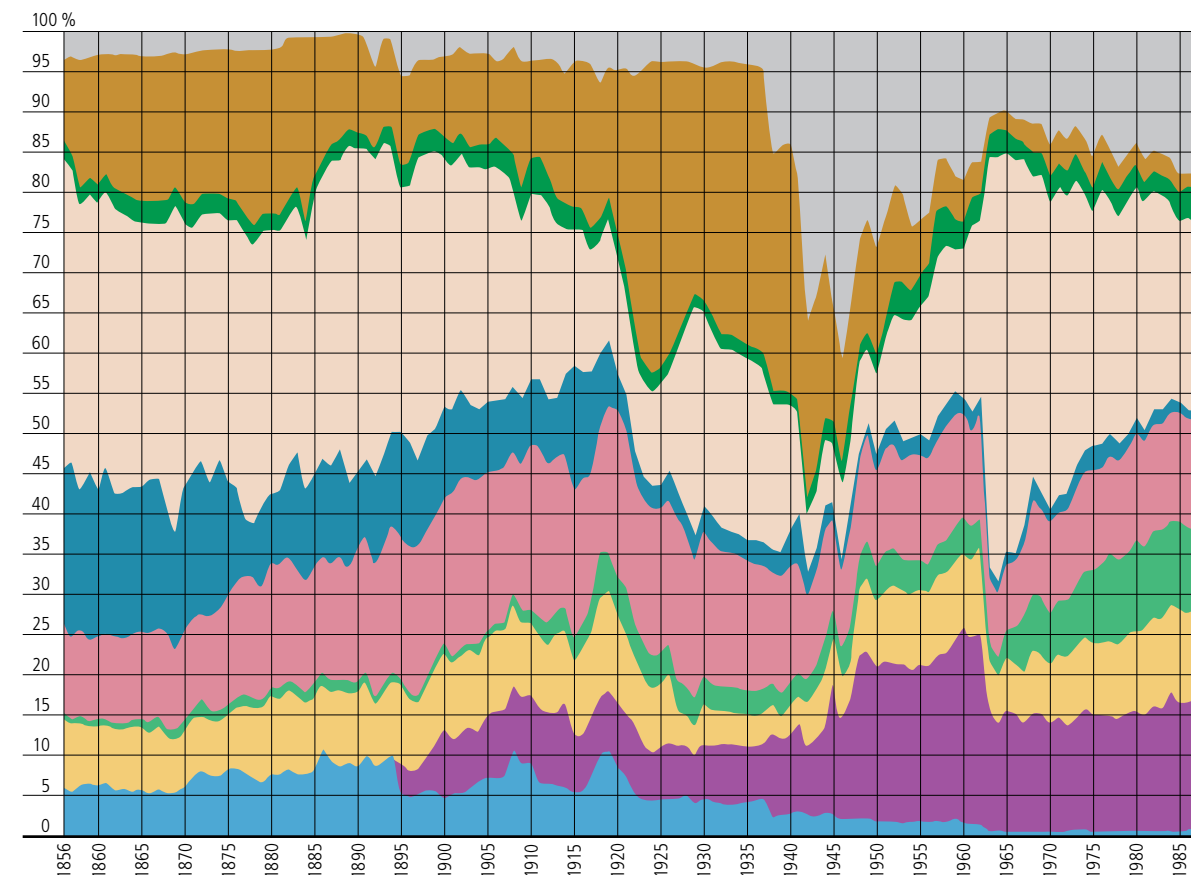
En la cumparegliaziun interchantunala tutga il Grischun regularmain tar ils chantuns «finzialmain debels».²¹ Interchantunalmain furneschan cunzunt las vischnancas cun turissem ed implants electricis finzialmain fermas prestaziuns da cumpensaziun a las vischnancas cun blers abitants ed in'economia flavela. Ils retschaviders principals per persunas èn Furna, Cama, Tschappina, Flearda, Calanca e Valragn. 39.05

1 Lehmann 1799, p. 239–243; Sprecher 1875/1951, p. 492–495 e 704–706 cun indicaziuns per part malchapiblas.
 2 ASGR A I/1, nr. 196–198 (= codex diplomaticus V, nr. 49).
 3 Maissen 1965, p. 103–116.
 4 ASGR AB IV 1/44, p. 220–225.
 5 Schmid 1914, p. 16; Denoth 1930, p. 30.
 6 Cf. Jecklin 1932, p. 85–94.
 7 ASGR AB IV 1/79, p. 89s. e 568s.; Sprecher 1872, p. 515; Sprecher 1875/1951, p. 494 (citad) e 705s.; Schmid 1914, p. 5s.; Jenny 1957, p. 30s.
 8 Cf. ASGR AB IV 6/109.
 9 Schmid 1914, p. 67s. e 89s.
 10 ASGR A Sp III 1a; actas da la Valkellina: quintes camerals 1770–1797; Head 2001, p. 149–153; Collenberg 2018, p. 233–266.
 11 Zoia 2006; Lanfranchi 2017, p. 137–152.
 12 Pex. Lehmann 1788/89, p. 14.
 13 Barblan 1909, p. 120–125 resp. 178–183; Metz 1989, p. 399s.
 14 Gieré 1916, p. 64s.; quintes statals 1856–1894, en: ASGR GF; Capaul 1974, p. 67–70.
 15 Tschärner 1915; Töndury-Osirnig 1946, p. 205–215.
 16 Degiacomi 1963, p. 30–32; Metz 2000, p. 305s.; Il Grischun en cifras 2000; quintes statals online: <https://www.gr.ch/DE/institutionen/verwaltung/dfg/ds/dokumentation/rechnungen/2007–2010/Seiten/Rechnung2007.aspx> [legi ils 1-5-2023].
 17 Quint statal 1880; Rapport dal chantun 1951, p. 153; Il Grischun en cifras 2002.
 18 HLS: Finanzausgleich; HLS: Subventionen; LIR: Finanzas publicas; Finanzas publicas / Confederaziun / subvenziuns, en: Statistica istorica da la Svizra: <https://hso.ch> [legi ils 1-5-2023].
 19 Rapports dal chantun 1900–1950; Töndury-Osirnig 1946, p. 189–196.
 20 Zinsli 1971, p. 33–36; Metz 1993, p. 475; LIR: Perequitiun finziala; Rathgeb/Theus 2023.
 21 https://www.efv.admin.ch/efv/de/home/themen/finanzausgleich/finanzausgleich_2008.html sco er illustraziun: <https://www.efv.admin.ch/efv/de/home/themen/finanzausgleich/aktuell.html> [legi ils 1-5-2023].

39.03 **Expensas chantunales tenor quint administrativ ordinari, 1856–1987**
 Cun l'introducciun d'ina taglia chantunala directa han cumenzà ils quintes statals ordinaris. Cun quels sa laschan documentar las expensas ed ils custs da las singulas partiziuns administrativas. La repartiziun pertschientuala mussa la dominanza dals secturs da vias e da construcziun en il chantun da muntogna. A maun da las surfatschas dal tschains passiv pon ins leger giu la conjunctura dals debits.

Parts da las singulas partiziuns administrativas, en pertschients

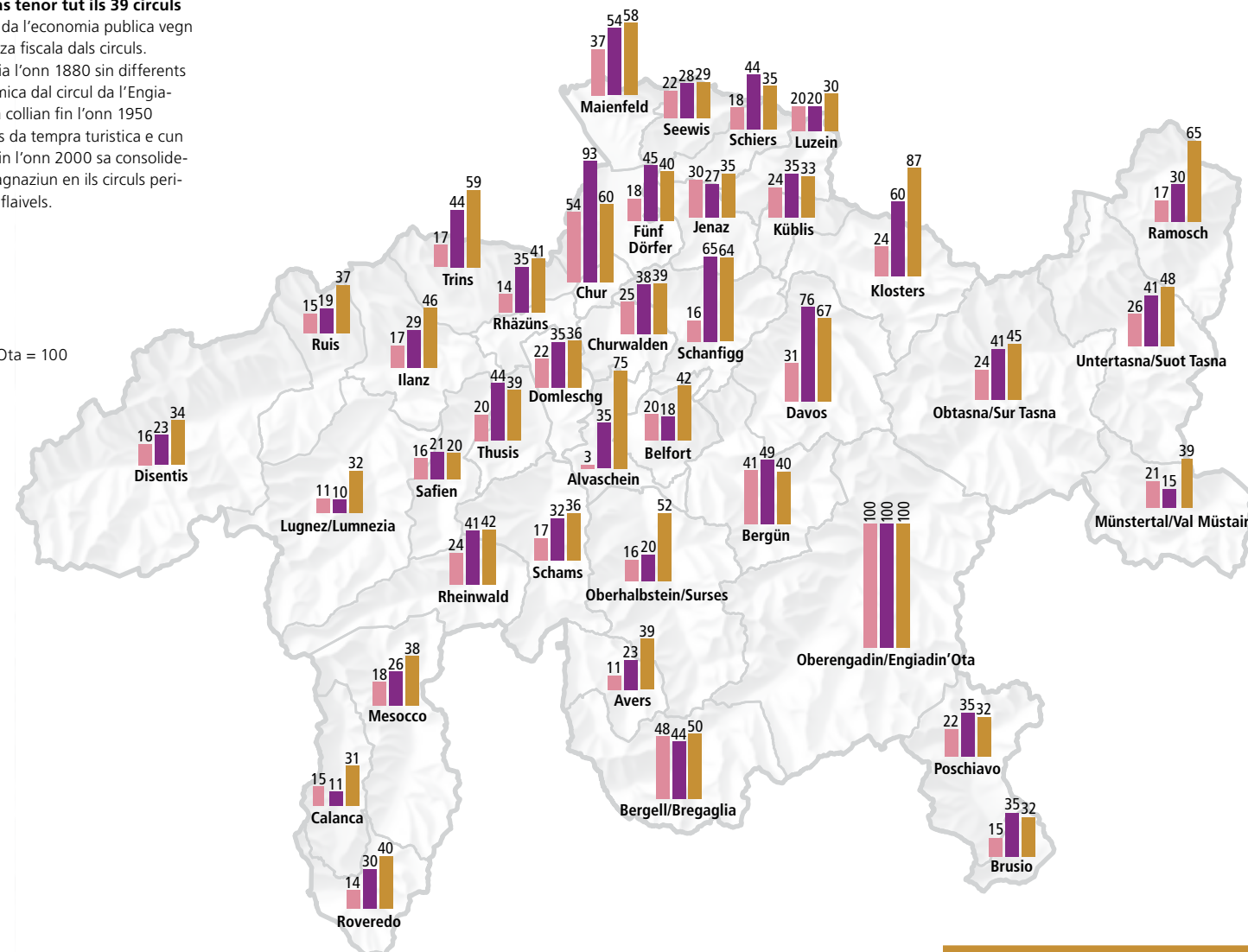
- ulteriuras expensas (a partir da l'onn 1958 senza quint da la gulivaziun da finanzas)
- tschains passivs
- selvicultura
- vias e fatgs da construcziun
- militar
- educaziun e fatgs socials
- fatgs sanitaris
- polizia e giustia (a partir dal 1952 incl. autoritads giudizialas)
- economia publica (a partir dal 1895)
- administraziun generala

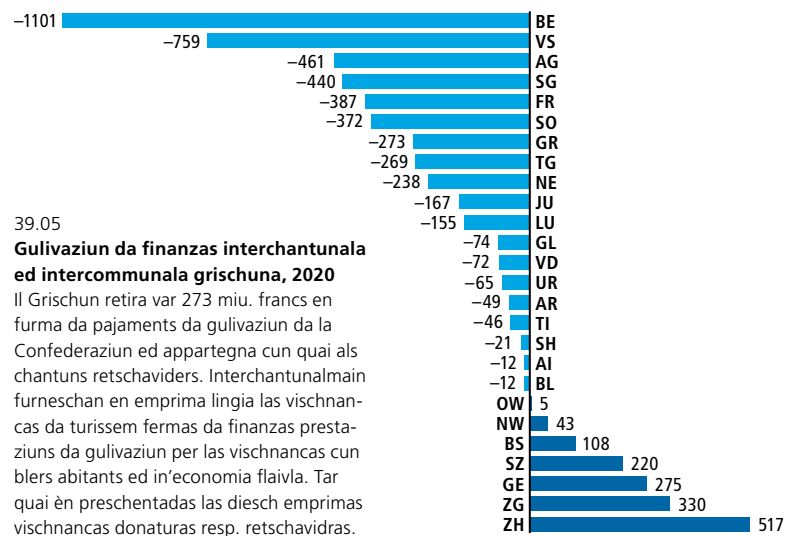
39.04 **Entradas da taglia per persuna (persunas natiralas) dals onns 1880, 1950 e 2000, indexadas tenor tut ils 39 circuls**
 Il svilup regiunal da l'economia publica vegn reflectà da la forza fiscala dals circuls. Quel cumenza gia l'onn 1880 sin differents nivels. A la dinamica dal circul da l'Engiadin'Ota «ritg» sa collian fin l'onn 1950 ulteriuras regiuns da tempra turistica e cun in center local. Fin l'onn 2000 sa consolidescha surtut la stagnaziun en ils circuls perifers e fiscalmain flavelas.

- 1880
- 1950
- 2000

Index: Engiadin'Ota = 100

Chantuns profitants e donaturs (2020)
 Pajaments da gulivaziun nets en miu. francs

Vischnancas profitantas e donaturas en il Grischun (2020)
 Gulivaziun da finanzas e grevezzas en francs

